

STANISŁAW PIEKARSKI

Akademia Wychowania Fizycznego w Warszawie

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1440-8264> * stanpiekarski@wp.pl

Zgłoszono: 10.06.2021; recenzowano: 06.09.2021; zaakceptowano do publikacji: 27.10.2021

DZIEJE „KSIĘŻÓWKI”¹ EWANGELICKO-AUGSBURSKIEJ W WISŁE

THE HISTORY OF EVANGELICAL-AUGSBURG „KSIĘŻÓWKA” IN WISŁA

Abstract'

The regaining of independence by Poland in 1918 gave rise to great hopes. Very quickly it turned out that one of the most important tasks to be accomplished, was to improve the health of the Polish nation damaged by prolonged war and years of partitions. Sanatoriums, health houses and holiday homes had to be built urgently. The state was counting on the help of Poles, especially those who had a fixed income. In such circumstances, in the early twenties of the twentieth century already, teachers, military personnel, police officers, railwaymen, postal workers and other professional groups set up associations and foundations whose purpose was to build and then maintain (on a voluntary basis taxation) all types of health and recreation resorts. Priests of different religions also participated in this social process.

The purpose of this article is to present the circumstances of construction and the effects of the activity of the Evangelical-Augsburg “Księżówka” opened in the summer of 1934 in Wisła. With the outbreak of World War II, “Księżówka” was taken over by the German administration. After the war, the resort has been “nationalized”. At first, local high schools operated there, and then a guest house for the Voivodship Committee of the Polish United Workers’ Party was established. It was only in 1991 – after strenuous efforts – when Evangelical-Augsburg “Księżówka” returned to their rightful owners.

Keywords: holiday homes, priests, tourism, leisure, the Evangelical Church of the Augsburg Confession, Wisła, “Księżówka”

Abstrakt

Odzyskanie przez Polskę niepodległości w 1918 roku z jednej strony rozbudzało ogromne nadzieje, z drugiej wymuszało twardą konfrontację oczekiwań społecznych z realiami budżetowymi odrodzonego państwa. Bardzo szybko okazało się że jednym z najważniejszych zadań do wykonania była konieczność poprawy zdrowia narodu polskiego, zniszczonego długotrwałą wojną i latami zaborów. W trybie pilnym należało budować sanatoria, domy zdrowia i domy wypoczynkowe. W tym ogólnospołecznym procesie uczestniczyli też kapłani różnych wyznań.

¹ W okresie międzywojnia „księżówkami” zaczęto nazywać domy wypoczynkowe dla księży, budowane i utrzymywane w systemie dobrowolnych opodatkowań.

Celem niniejszego artykułu jest zaprezentowanie okoliczności budowy i efektów działalności otwartej latem 1934 roku „Księżówki” Ewangelicko-Augsburskiej w Wiśle. Z chwilą wybuchu II wojny światowej została ona przejęta przez administrację niemiecką. Po zakończeniu działań wojennych ośrodek został „upaństwowiony”. Najpierw funkcjonowały w nim miejscowe szkoły średnie, a następnie urządzono tu pensjonat Wojewódzkiego Komitetu Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Dopiero w roku 1991 – po usilnych staraniach – „Księżówka” Ewangelicko-Augsburska „powróciła” do swoich prawowitych właścicieli.

Słowa kluczowe: domy wypoczynkowe, księża, turystyka, wypoczynek, Kościół Ewangelicko-Augsburski, Wisła, „Księżówka”

WSTĘP

Jednym z najbardziej fascynujących okresów historii Rzeczypospolitej jest dwudziestolecie międzywojenne. Z chwilą odzyskania przez Polskę niepodległości w 1918 roku wszystko należało budować od początku. Wśród wielu zadań do wykonania było uzyskanie poprawy stanu zdrowia narodu polskiego. Lata zaborów, a przede wszystkim czas trwania I wojny światowej, spowodowały w tym zakresie ogromne spustoszenie. Wielkim problemem społecznym okazały się choroby płuc i na ogół towarzyszące im schorzenia reumatyczne. Sytuacja wymagała zdecydowanych działań organizacyjnych i ogromnych nakładów finansowych, nie tylko na bezpośrednie leczenie chorób, ale i na profilaktykę zdrowotną. Tymczasem rząd polski – ze względu na szczupłość budżetu – miał bardzo ograniczone możliwości tworzenia infrastruktury leczniczo-wypoczynkowej w postaci szpitali, sanatoriów czy domów zdrowia. Poszukiwano zatem rozwiązań, które umożliwiłyby przeniesienie kosztów organizowania i utrzymywania tego typu ośrodków bezpośrednio na zainteresowane środowiska zawodowe. Bardzo szybko uznano, że najprostszą metodą rozwiązania tego typu problemów będzie zachęcanie Polaków posiadających stałe dochody do dobrowolnych opodatkowań w ramach wszelkiego rodzaju „inwestycyjnych” towarzystw, stowarzyszeń i fundacji. Rosły więc oczekiwania w odniesieniu do różnych grup zawodowych, które w drodze różnego rodzaju darowizn mogły wspierać proces realizacji najbardziej potrzebnych w tym zakresie inwestycji. Pierwszym środowiskiem zawodowym, które pięknie wsparło w tym zakresie rząd polski, byli nauczyciele, którzy w drodze ww. dobrowolnych opodatkowań (1% od poborów) w roku 1922 rozpoczęli akcję zbierania środków finansowych na budowę „swoich” sanatoriów, domów zdrowia i domów wypoczynkowych (Piekarski 2019, 17-25).

W tym spontanicznym ogólnopolskim procesie uczestniczyli też polscy kapłani organizujący tzw. „Księżówki”, w których mogli poprawiać swoją kondycję zdrowotną także klerycy i katecheci. W latach dwudziestych XX wieku funkcjonowały już „Księżówki” rzymskokatolickie w Zakopanem, Brzozowie, Helu, Kokoszycach, Maksymówce i w Worochcie. W roku 1931 została otwarta „Księżówka” greckokatolicka w Żegiestowie Zdroju, na tzw. Łopacie Polskiej. Trzy lata później podobny ośrodek uruchomili księża Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Wiśle położonej w Beskidzie Śląskim.

Już na wstępie niniejszego artykułu warto odnotować, że Kościół Ewangelicko-Augsburski należący do rodziny Kościołów luteranckich, ma w Polsce piękne i bogate tradycje. Swego rodzaju pomnikiem tego wyznania w Warszawie jest klasycystyczny kościół Świętej Trójcy, zbudowany przy Placu Małachowskiego 1, według projektu ewangelika Szymona Bogumiła Zuga. Kiedy w roku 1782 otwierano podwoje tej świątyni, była ona najwyższym budynkiem stolicy.

W okresie Drugiej Rzeczypospolitej do działających na jej terytorium różnych odłamów Kościoła luteranckiego należało około 800.000 wiernych, z których sporą część stanowili etniczni Niemcy. Największy odsetek luteranów zamieszkiwał województwa zachodnie, gdzie stanowili oni 5,9-9,7% całej ludności. Stosunkowo duży procent społeczeństwa tworzyli oni także w województwie łódzkim (7,1%) i warszawskim (3,7%). Kościół Ewangelicko-Augsburski stanowił najważniejsze ogniwo protestantyzmu w Polsce. Główne skupiska jego wiernych znajdowały się na terenie Śląska Cieszyńskiego, Łodzi i Pomorza. Szacuje się, że w roku 1939 było około 500.000 ewangelików, z czego 200.000 stanowili Polacy. Kościół Ewangelicko-Augsburski dzielił się wówczas na 10 diecezji, 118 parafii i 40 filiałów (Fąka 1973, 47-78).

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie bardzo burzliwych dziejów otwartej latem 1934 roku „Księżówki” Ewangelicko-Augsburskiej w Wiśle. Do napisania artykułu wykorzystano artykuły i opracowania opublikowane zarówno w okresie międzywojnia, jak i po roku 1945. Bardzo przydatne okazały się dokumenty zgromadzone w Archiwum Protestantyzmu w Cieszynie i archiwum prywatnym ks. Tadeusza Konika oraz informacje zamieszczone w Internecie. W ramach przygotowywania opracowania przeprowadzono też kilka wywiadów.

1. WIŚLA – MEKKA POLSKICH EWANGELIKÓW

Niezwykłe istotnym miejscem w życiu polskich ewangelików była niewielka wieś Wisła, położona w powiecie cieszyńskim województwa śląskiego. Licząca dziś 14 tysięcy mieszkańców miasteczko² kojarzone jest głównie z mieszkającym tu Adamem Małyszem, byłym bardzo znanym skoczkiem narciarskim. Od kilku wieków Wisła charakteryzowała się sporym zróżnicowaniem kulturowym. Jej mieszkańcy należeli do kilkunastu kościołów i związków wyznaniowych, w przeważającej części protestanckich. To wyróżniało Wisłę spośród innych miejscowości. Protestantyzm w tej miejscowości ma XVI wieczne korzenie, kiedy to książę cieszyński Wacław III Adam (1524-1579) przyjął protestantyzm. W jego ślady poszli poddani – od szlachty po chłopstwo. W takich okolicznościach w dobie kontrreformacji Wisła stała się ostoją szeroko pojmowanej różnorodności religijnej. Nie bez znaczenia było też wydanie w roku 1781 dla Śląska Cieszyńskiego przez cesarza Józefa II Habsburga (1741-1790), tzw. Pakietu Tolerancyjnego, będącego swoistym „parasolem ochronnym” dla wszystkich ewangelików tej ziemi. Nic dziwnego, że ranga Wisły w kolejnych latach systematycznie rosła.

² Prawa miejskie Wisła otrzymała w 1968 roku.

W okresie Drugiej Rzeczypospolitej postrzegano ją nawet jako „małą ojczyzną polskich ewangelików”³. W roku 1932 za pośrednictwem „Głosu Ewangelickiego” podano informację, że na 6000 mieszkających w Wiśle osób aż 90% było wyznania ewangelickiego (Echa 1932, 3). Przez cały okres międzywojenny do Wisły przyjeżdżali na letni wypoczynek, a nawet osiedlali się w niej na stałe, wyznawcy Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego, którzy chcieli przebywać wśród swoich.

W tym czasie Kościół ten prowadził już bardzo dynamiczną działalność społeczno-organizacyjną na terytorium całego kraju. Jego stale rosnąca rola w polskim obszarze spraw publicznych doprowadziła do uchwalenia w dniu 25 listopada 1936 roku „Ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego Rzeczypospolitej Polskiej” (Ustawa 1936) oraz wydania 17 grudnia 1936 roku Rozporządzenia Rady Ministrów o uznaniu Zasadniczego Prawa Wewnętrznego Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Rozporządzenie 1936). Bardzo ważną funkcję w życiu polskiego Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego pełnił dr Juliusz Bursche (1862-1942), urzędujący w Warszawie naczelny biskup Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego RP (Wegener 2003). W 1928 roku powierzono mu stanowisko prezesa Rady Kościołów Ewangelickich w Polsce. Przez całe swoje życie zabiegał o konstruktywny i przepełniony wzajemnym szacunkiem dialog społeczny⁴. Cechował go żarliwy patriotyzm i przywiązanie do wszystkiego co polskie⁵.

Ksiądz J. Bursche po raz pierwszy przyjechał ze swoją rodziną do Wisły na letni wypoczynek w 1902 roku⁶. Zamieszkali w willi zbudowanej przez Bogumiła Hoffa (1829-1894), znanego krajoznawcę, etnografa, malarza i rysownika. Oczarowanie Wisłą i jej mieszkańcami było tak duże, że jeszcze tego samego roku Burschowie zakupili tu parcelę usytuowaną na stoku Góry Kamiennej, powyżej płynącej opodal rzeki Wisły. Na pozyskanym placu miejscowi cieśle w roku 1903 wybudowali rodzinie znanego już wówczas księdza willę „Zacisze”⁷. Drewniany, jednopiętrowy, na wysokiej kamiennej podmurówce budynek, zaprojektowany przez Bogdana Hoffa (1865-1932), syna Bogumiła, w modnym wówczas stylu zakopiańskim, aż do 1939 był przez trzy letnie miesiące każdego roku miejscem odpoczynku i pracy biskupa. Bursche lubił urządzać i pielegnować ogród przy willi i codziennie zażywał kąpiele w Wiśle. Utrzymywał przy tym ożywione kontakty z polską inteligencją Śląska

³ Odmienne niż w innych częściach Polski, stosunki wyznaniowe Wisły mają wiele różnorodnych przyczyn. Z jednej strony wpływ na takie ukształtowanie struktury religijnej wywarło położenie geograficzne na ziemi pogranicza, z drugiej – dzieje księstwa cieszyńskiego, w granicach którego miejscowość przez wieki funkcjonowała.

⁴ J. Bursche był wielkim, niezłomnym polskim patriotą, zamordowanym przez Niemców 20 lutego 1942 roku w obozie koncentracyjnym w Sachsenhausen.

⁵ 11 listopada 2018 roku Juliusz Bursche, z okazji Narodowych Obchodów Setnej Rocznicy Odzyskania Niepodległości Rzeczypospolitej Polskiej został pośmiertnie odznaczony przez prezydenta RP Andrzeja Dudę Orderem Orła Białego, jako wyraz najwyższego szacunku wobec znamienitych zasług poniesionych dla chwały, dobra i pożytku Rzeczypospolitej Polskiej.

⁶ Biskup J. Bursche miał dwóch synów i córkę.

⁷ „Zacisze” istnieje do dzisiaj i jest jednym z najstarszych drewnianych budynków w Wiśle.

Cieszyńskiego oraz odwiedzającymi Beskid Śląski polskimi turystami. W 1910 roku wszedł w skład pierwszego zarządu Polskiego Towarzystwa Turystycznego „Beskid” z siedzibą w Cieszynie (Sikora 1985, 9-18). W jednym z artykułów zamieszczonych na łamach „Posła Ewangelickiego” zauważono, że „Zacisze Burschego przedzierzgało się w mekkę, do której rokrocznie w lecie pielgrzymują najróżniejsi ludzie, w najrozmaitszych sprawach” (Wantuła 1934, 3).

2. OKOLICZNOŚCI PODJĘCIA DECYZJI O BUDOWIE „KSIĘŻÓWKI” EWANGELICKO-AUGSBURSKIEJ W WIŚLE

Podczas jednego z wakacyjnych spotkań „środowiskowych” w „Zaciszu” zrodził się pomysł zbudowania w Wiśle domu wypoczynkowego dla duchownych ewangelickich i członków ich rodzin. Wielkim orędownikiem zorganizowania tego typu ośrodka był sam biskup J. Bursche. W celu realizacji zgłoszonej inicjatywy postanowiono powołać Stowarzyszenie Księży Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego (SKKEA) w Polsce, które zajmować się miało całokształtem problematyki społeczno-socjalnej środowisk duchownych Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego. Takie stowarzyszenie zostało oficjalnie uruchomione w Ustroniu 10 września 1923 roku. Członkami założycielami organizacji byli: Superidentent Generalny Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Polsce ks. Juliusz Bursche, ks. Karol Kulisz (1873-1949), senior Diecezji Śląskiej, i ks. Paweł Nikodem (1878-1954), proboszcz parafii ewangelicko-augsburskiej w Ustroniu. 22 stycznia 1924 roku postanowieniem Ministra Spraw Wewnętrznych wpisano je do rejestru stowarzyszeń i związków Księży Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Polsce. Statut Stowarzyszenia Księży Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Polsce został zatwierdzony 25 stycznia 1924 roku. Jednym z celów stowarzyszenia było urządzenie i prowadzenie pensjonatów. Dla poprawy sytuacji materialnej duchownych zorganizowano Zakład Emerytalny, prowadzony przez księży: Pawła Nikodema i Pawła Bocka. Członkowie organizacji byli zobowiązani do opłacenia wpisowego w wysokości 2 zł, a następnie przekazywanie na rzecz stowarzyszenia 2% swoich comiesięcznych poborów. Organizacja mogła też pozyskiwać środki finansowe pochodzące z darowizn, odpisów, subwencji i dochodów z prowadzonej działalności gospodarczej (*Statut* 1924).

Na początku lat trzydziestych XX wieku prezesem Zarządu Stowarzyszenia był ks. Paweł Nikodem z Ustronia, wiceprezesem – ks. senior Edward Wende z Kalisza, a sekretarzem – ks. senior Feliks Gloeh z Warszawy. Członkami zarządu byli w tym czasie: ks. radca Juliusz Dietrich z Łodzi, ks. radca August Loth z Warszawy, ks. Otton Krenz z Nieszawy, ks. Filip Kreutz z Sompolna i ks. Adolf Doberstein z Łodzi (Nast 2014).

Grono duchownych Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego nie było liczne. Według jednego z opracowań opublikowanego w roku 1937 – wspólnota ta miała 180 kapłanów (Grelewski 1937, 838-839).

W takiej sytuacji zebranie odpowiednich środków na rozpoczęcie budowy ośrodka wcale nie było łatwym zadaniem. Tadeusz Wegener, wnuk biskupa, w swojej książce napisał, że zbudowanie pensjonatu miało uświetnić jubileusz 25-lecia biskupstwa J. Burschego, przypadający w roku 1934. W takiej sytuacji Stowarzyszenie Księża Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego było od roku 1932 wspierane przez wiernych wszystkich okolicznych parafii protestanckich (Wegener 2003, 78). Datki na inwestycję zbierały też inne zbory ewangelickie w całej Polsce.

Sporym ułatwieniem było podarowanie wiosną 1933 roku przez ewangelickie rodziny Koepke – Szteibok – Telechum z Warszawy niezabudowanej działki o powierzchni 1,6 ha na południowym zboczu Partecznika, w sąsiedztwie prawego brzegu rzeki Wisły. Przekazanie darowizny zrealizowano w dwóch etapach. Najpierw przekazano 10/16 terenu posiadłości o areale około hektara. W okresie późniejszym (w 1938 roku), po osiągnięciu pełnoletniości kolejnych darczyńców, przekazano pozostałe 6/16 terenu, czyli około 6.000 metrów kwadratowych (0,6 ha). Projekt „Księżówki” Ewangelicko-Augsburskiej w Wiśle nieodpłatnie przygotował inż. arch. Teodor Bursche (1893-1965), młodszy przyrodni brat biskupa⁸. Koncepcja zakładała wzniesienie murowanego, piętrowego, w pełni modernistycznego budynku, z sutenerami i dwoma obszernymi tarasami od strony rzeki. Budynek miał być przykryty prostym jednospadowym dachem, co miało w przyszłości ułatwić jego ewentualne „podniesienie” o jedno piętro. Zaplecze gospodarczo-kuchenne miało być usytuowane w przyziemiu. Na parterze planowano umieszczenie stołówki na 40 osób i obszernej sali wielofunkcyjnej. Łącznie w obiekcie miało być wydzielonych 25 różnego rodzaju pomieszczeń. Charakterystycznym elementem architektonicznym założenia miała być dobudowana od strony miasta okrągła dwukondygnacyjna budowla, kształtem przypominająca średniowieczną basztę. Na jej koronie planowano urządzić punkt widokowy, skąd można było podziwiać panoramę Wisły.

3. BUDOWA I PIERWSZE LATA PRACY „KSIĘŻÓWKI”

Pierwsze prace inwestycyjne zostały rozpoczęte latem 1933 roku. Zgodnie z przygotowanym projektem inwestycję poprowadził Józef Raszka z Cieszyna. O realizacji budowy T. Wegener napisał: „Dziadek wszystko konsultował i kontrolował. Bardzo interesował się także rozplanowaniem ogrodu i nasadzeniami. Z przyszłą kierowniczką domu Józefą Manzową uzgadniał także zakup ruchomości, np. zastawy stołowej itp. Na samej budowie bywaliśmy wielokrotnie w 1933

⁸ Teodor Bursche (1893-1965) to dość znany architekt, absolwent Akademii Sztuk Pięknych w Petersburgu. Na początku swojej kariery zawodowej projektował strażnice Korpusu Ochrony Pogranicza na Kresach Wschodnich oraz budynki dla Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego. Po drugiej wojnie światowej pracował w Wydziale Architektury Zabytkowej Biura Odbudowy Stolicy (BOS), a w latach 1951-1960 pełnił funkcję głównego projektanta w Pracowni Konserwacji Zabytków. Między innymi według jego projektu w latach 1950-1958 odbudowano spalony w czasie wojny wyżej wspomniany kościół Świętej Trójcy w Warszawie.

roku, a dziadek bardzo dzielnie maszerował niewygodną drogą. Co prawda z naszego «Zacisza» nie było to daleko. W trakcie tych bytności przeprowadzało się wiele uzgodnień nie tylko z budowniczym Józefem Raszką z Cieszyna, ale także z wykonawcami branżowymi” (Wegener 2003, 78).

Zapowiadano, że dom wypoczynkowy w pierwszej kolejności będzie służył kapłanom ewangelicko-augsburskim, członkom ich rodzin oraz bliższym i dalszym krewnym. W drugiej kolejności z ośrodka mieli korzystać członkowie kolegiów kościelnych, kantorzy i katecheci. Obiekt miał być też udostępniony przedstawicielom innych wyznań, jeśli byłyby wolne miejsca (Dom Wypoczynkowy dla księży ewangelickich 1934, 5). W maju 1934 roku biskup Bursche wydał okólnik, w którym informował, że budowany dom przyjmie pierwszych pensjonariuszy już 1 lipca 1934 roku. Ostatecznie oficjalne uruchomienie ośrodka miało miejsce 15 lipca. Na uroczystość otwarcia i poświęcenia obiektu przybyło ponad 70 oficjalnych gości. W roli głównej występował biskup Bursche, główny pomysłodawca budowy ośrodka. Po krótkiej modlitwie wypowiedział on ulubione przez siebie słowa, zawarte w Psalmie 121: „Oczy moje podnoszę na góry, skąd by mi pomoc przyszła. Pomoc moja jest od Pana, który stworzył niebo i ziemię” (por. Jot 1934, 4).

Fotografia 1. „Księżówka” ewangelicka usytuowana na zboczu Partecznika w Wiśle. 1935 rok.

Źródło: fotopolska.eu.

Zebrani mogli się dowiedzieć, że koszty wzniesienia ośrodka zamknęły się kwotą 150.000 zł. Podano też informację, że Biblię do kaplicy domu podarowało Brytyjskie Towarzystwo Biblijne. Oficjalna nazwa nowo otwartej placówki brzmiała: „Dom Wypoczynkowy imienia Ks. Biskupa dr Juliusza Burschego w Wiśle”. Na łamach „Zwiastuna Ewangelicznego” między innymi napisano: „W okresie zastoju i bezrobocia Ewangelicyzm Polski stworzył Dom Wypoczynkowy w jednej z najpiękniejszych części Śląska. Dom, który łączyć będzie drogich współwyznawców (...). Dom Wypoczynkowy przedstawia się imponująco i mile. Nowoczesna bryła łączy się znakomicie z dopływem światła, powietrza i dwoma tarasami. Ładnie schodzi ku Wiśle, która jako milutki strumyk zdaje się szemrać o Polsce. Dom

jest jednopiętrowy, posiada tzw. wysoki parter. W przyszłości będzie dobudowane drugie piętro (...). Przebywać na wczasach w Wiśle, to znaczy oddychać polskością i ewangelicyzmem” (Poświęcenie 1934, 236). Przy okazji warto nadmienić, że napisy i dekoracje artystyczne w bibliotece i jadalni wykonała goszcząca w Polsce Angielka Elisa Ewerth.

Fotografia 2. Dom Wypoczynkowy „Księżówka” w Wiśle.

Źródło: fotopolska.eu.

Kierowniczką ośrodka została wcześniej wymieniona Józefa Manzowa. Do dyspozycji gości przeznaczonych było jedenaście jedno-, dwu- lub trzyosobowych pokoi, obszerna jadalnia, świetlica i dobrze zaopatrzona biblioteka. Wszystkie pokoje mieszkalne posiadały dość obszerne balkony. W jednym czasie w ośrodku mogło mieszkać 30 osób. O warunkach zakwaterowania napisano w „Zwiasunie Ewangelicznym”: „Dom jest urządzony z solidnym, wykwinnym komfortem i zadowolili nawet najbardziej wybrednych gości. Pokoje są widne, duże i wygodne. Są w nich umywalki, krany z zimną i gorącą wodą i szafy zamontowane w ścianach. Z balkonów «Księżówki» widzimy sztuczny basen z pływalnią leżący tuż u podnóża wzgórza. Dalej widać kościół ewangelicki, a obok kościoła – dworzec kolejowy” (Księżówka ewangelicka 1935, 367).

„Księżówka” pierwszych gości przyjęła dopiero 1 września 1934 roku, a to dlatego, że Urząd Gminny w Wiśle nie przygotował na czas stosownych zezwoleń na użytkowanie budynku. Nowoczesny, posiadający centralne ogrzewanie, zelektryfikowany i skanalizowany obiekt został zaliczony do zespołu najbardziej reprezentacyjnych ośrodków wypoczynkowych regionu. Jednodniowy pobyt w pokoju jednoosobowym z całodziennym wyżywieniem wiązał się z wydatkiem w granicach 8-9 zł. Dzienny pobyt z wyżywieniem w pokoju dwuosobowym kosztował 6 zł, a w pokoju

trzyosobowym – 5 zł. Za dzieci do lat 5 rodzice płacili 50% wyżej wymienionych stawek. Za dzieci w wieku 5-10 lat dzienna opłata wynosiła 75% stawek dla dorosłych. Do każdego rachunku doliczano 5% kosztów ogólnych za realizację bieżących usług. Zakazane było wręczanie pracownikom obsługi wszelkiego rodzaju napiwków. Prośby o przyznanie miejsca w „Księżówce” należało kierować z odpowiednim wyprzedzeniem do Sekretariatu Ks. Biskupa J. Burschego mieszczonego się w Warszawie przy ul. Wierzbowej (Dom wypoczynkowy 1934, 90).

Po uruchomieniu ośrodka rolę „przewodnika” starał się tu pełnić sam Biskup J. Bursche. Z jego „Zacisza” do domu wypoczynkowego było około 600 metrów. Duchowny chętnie witał przybywających gości i informował ich o historii powstawania placówki. W pierwszych miesiącach jej funkcjonowania wszystkie pokoje były zajęte. Pensjonariusze chwalili sobie posiłki, nawiązujące do kuchni staropolskiej. Jeszcze pod koniec 1934 roku teren ośrodka został ogrodzony aż do brzegu Wisły (Dom Wypoczynkowy Pastorów 1934, 6).

Bardzo szybko okazało się, że stuprocentowe wykorzystanie domu wypoczynkowego przez wszystkie miesiące roku jest niemożliwe. W październiku, listopadzie czy w lutym frekwencja wahała się zaledwie w granicach 20% (6-8 osób). Nic też dziwnego, że pod koniec 1935 roku w „Zwiastunie Ewangelicznym” można było przeczytać: „Księża powinni tłumnie korzystać ze swojego domu wypoczynkowego, tym bardziej, że znaczne ulgi od cen pensjonatowych czynią nawet dla gorzej usytuowanych pobyt zupełnie możliwym. „Księżówka” nie jest ekskluzywnie klerykalna i otwiera swoje podwoje na oścież wszystkim bez różnicy stanu i wyznania. A że ceny pensjonatu przy wysokim standardzie są niższe niż gdzie indziej, więc pokoje ośrodka w sezonie letnim i krótkim zimowym (grudzień–styczeń) są przepełnione. Ale zostaje piękna jesień we wrześniu, piękna zima w lutym i marcu, kiedy bez trudu i po zniżonych cenach można wypoczywać w naszej placówce” (Księżówka ewangelicka 1935, 367).

W takich okolicznościach w czasopismach diecezji katolickich zaczęto zamieszczać ogłoszenia o możliwości korzystania z „Księżówki” Ewangelicko-Augsburskiej. Najwcześniej tego typu informację opublikowano na łamach „Wiadomości Diecezjalnych”, będących organem prasowym Diecezji Katowickiej („Księżówka” 1935, 192). Z reklamy zamieszczonej w 1936 roku na łamach regionalnego czasopisma można się było dowiedzieć, że w pensjonacie został wyodrębniony salon brydżowy, a jego goście mają do dyspozycji radio i pianino (*Ilustrowany przewodnik* 1936, 42).

Kierownictwo SKKEA w Polsce, które bezustannie sprawowało nadzór administracyjno-zarządczy nad domem wypoczynkowym w Wiśle, czyniło, co mogło, aby efektywność funkcjonowania ośrodka była jak największa. Jednym ze sposobów podnoszenia wskaźnika wykorzystania placówki było systematyczne obniżanie cen pobytu. W 1936 roku wprowadzono dwa rodzaje opłat. Pierwszy dotyczył księży i członków ich rodzin, drugi – osób świeckich. Duchowni i ich najbliżsi za dzień pobytu z utrzymaniem w pokoju jednoosobowym płacili 5 zł,

w pokoju dwuosobowym – 4,5 zł, a w pokoju trzyosobowym – 4 zł. Osoby świeckie wносиły opłaty odpowiednio: 7,5 zł, 6 zł i 5 zł. Dodatkowo w okresie zimowym wszyscy musieli dopłacać po 1 zł za ogrzanie i korzystanie z elektryczności. Jeśli budynek wyłączony był z ogrzewania, to rozpatrywana opłata była zmniejszana do 0,5 zł. W tym czasie obowiązywały już opłaty „hotelowe” wnoszone na rzecz Urzędu Gminnego w Wiśle. Za pokój jednoosobowy uiszczano „podatek dzienny” w wysokości 0,4 zł, za pokój dwuosobowy – 0,5 zł, a za pokój trzyosobowy – 0,6 zł. Pensjonariuszom doliczano też 5% do rachunku za zajmowanie pokoju i wyżywienie na poczet opłaty dla służby. Mimo dodatkowych opłat pobyt w ośrodku wypoczynkowym był o 40-50% tańszy niż w przypadku zajmowania pensjonatu o podobnym standardzie w centrum Wisły (Dom Wypoczynkowy 1936, 6).

Administratorzy „Księżówki” bezustannie starali się także ułatwiać życie swoim gościom. Między innymi w 1937 roku wytyczono i utwardzono ścieżki prowadzące do brzegu Wisły, urządzono prowizoryczne boisko do siatkówki i plac zabaw dla dzieci. Do świetlicy zakupiono szachy, warcaby i inne zestawy gier towarzyskich. Z myślą o sympatykach turystyki pieszej pod pensjonat podjeżdżały furmanki, które za niewielką opłatą zawoziły zainteresowanych w bezpośrednie sąsiedztwo szlaków górskich. Największym powodzeniem cieszyły się wycieczki turystyczne na Czantorię, Stożek i Baranią Górę. Wycieczka na Baranią Górę najczęściej przebiegała według następującego scenariusza: „Wynajmowało się wóz drabiniasty, z ławeczkami, ustrojony zielenią i tym wozem uczestnicy byli dowożeni do Czarnej Wiselki do schroniska na Przysłupie. Tam w schronisku następował posiłek, po którym już piechotą szło się grzbietem Baraniej Góry na jej szczyt, aby następnie zejść doliną Białej Wiselki, podziwiając jej wodospady. Przez ten czas pieszej wycieczki wóz drabiniasty dojeżdżał do Białej Wiselki, gdzie spotykał wczasowiczów. Następnie wracało się do centrum. Była to wycieczka na ogół całodzienna, nadzwyczaj atrakcyjna” (Wegener 2003, 78-79). Swego rodzaju atrakcją była też mieszcząca się u stóp Partecznika, w bezpośrednim sąsiedztwie „Księżówki”, bardzo romantycznie usytuowana sadzawka ze słynnymi rzezbami „Nimfa siedząca” oraz „Jaszczur”⁹. W okresie zimowym goście pensjonatu mogli korzystać z licznych tras saneczkarskich i narciarskich, znajdujących się na zboczach wzgórza, jak również odwiedzać pobliskie lodowiska.

⁹ Romantyczne oczko wodne, czyli obmurowana lokalnym kamieniem sadzawka, znajduje się w północnej części utworzonego w 1933 roku parku im. Stanisława Kopczyńskiego (dawniej im. Marszałka Józefa Piłsudskiego). Dziś już nieistniejąca betonowa, naturalistyczna rzeźba nimfy, sprawiała z oddali wrażenie żywej istoty ludzkiej. Nie zachował się też leżący na kamieniu jaszczur, pełniący rolę wodotrysku.

Fotografia 3. Widok na fragment wzgórza Partecznik w Wiśle. Na pierwszym planie tuż nad Wisłą (po prawej stronie) – utworzony w 1933 roku park z kąpieliskiem miejskim (na terenie którego była w opisana tekście sadzawka). Powyżej (biały budynek) – to „Księżówka”. 1939 rok.

Źródło: fotopolska.eu.

Wysiłki czynione przez Stowarzyszenie Księży Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego na rzecz uatrakcyjnienia pobytu w ośrodku wciąż nie skutkowały zadawalającym obłożeniem miejsc w placówce we wszystkich miesiącach roku. Ciągłe zdarzały się tygodnie, kiedy zajętych było tylko kilka pokoi „Księżówki”. W takich okolicznościach wiosną 1938 roku zgłoszony został pomysł wynajęcia ośrodka dla nowo powstającej Szkoły Przysposobienia Hotelarskiego. Miała ona funkcjonować pod zarządem Towarzystwa Przyjaciół Szkoły Przysposobienia Hotelarskiego. W projekt organizacji placówki oświatowej był osobiście zaangażowany proboszcz miejscowej parafii ewangelickiej ks. dr Andrzej Wantuła (1905-1976)¹⁰. W związku z tym, że szkoła nie miała własnego budynku, ksiądz Wantuła podczas Nadzwyczajnego Walnego Zebrania SKKEA zorganizowanego 28 listopada 1938 roku w Warszawie zwrócił się do ks. biskupa J. Burschego z prośbą o zgodę na wydierżawienie „Księżówki” zarządowi Towarzystwa Szkoły Przysposobienia Hotelarskiego. Biskup mimo pewnych zastrzeżeń ostatecznie wyraził zgodę na przyjęcie takiego rozwiązania. Szkoła w okresie pozasezonowym miała prowadzić w budynku własną działalność dydaktyczną, natomiast w okresie wakacyjnym była zobowiązana do zapewnienia w ramach uczniowskich praktyk zawodowych pełnej obsługi gości pensjonatu. Umowa miała obowiązywać od 1 grudnia 1938 roku do końca listopada 1940 roku.

Spisanie dokumentu między dwoma organizacjami miało miejsce 20 grudnia 1938 roku. Budynek został wynajęty z całym wyposażeniem. Roczna opłata dzierżawna miała wynosić 4.500 zł. Wynajmujący był też zobowiązany do reali-

¹⁰ Ks. A. Wantuła był proboszczem parafii w Wiśle do 11 maja 1940 roku, kiedy został aresztowany za niewyrażenie zgody na odprawianie nabożeństw w języku niemieckim. Ponownie proboszczem parafii ewangelicko-augsburskiej w Wiśle był w latach 1948-1956. W roku 1959 mianowano go biskupem, a w roku 1966 uzyskał tytuł profesora zwyczajnego.

zacji opłat za media i uiszczanie należnych podatków. Umowa zawierała warunek zachowania dotychczasowego charakteru pensjonatu. Szkoła, organizując wypoczynek w okresie wakacyjnym, za obsługę duchownych Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego i członków ich rodzin miała pobierać opłaty o 20% niższe niż w przypadku pozostałych pensjonariuszy. Podpisana umowa gwarantowała również przeprowadzanie w dowolnym czasie wizytacji placówki przez biskupa Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego, prezesa Stowarzyszenia Księży Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego i proboszcza miejscowej parafii (Nast 2014).

W takich okolicznościach, w przypadku „Księżówki” Ewangelicko-Augsburskiej doszło do połączenia w jedną całość funkcji edukacyjnych i turystycznych. O tym, że po podpisaniu umowy z zarządem Towarzystwa Szkoły Przysposobienia Hotelarskiego, działalność wypoczynkowa nie została zaniechana, świadczy wpis w „Kalendarzu Ewangelickim” na rok 1939, wydanym przez grono księży Towarzystwa Ewangelicznego w Cieszynie. Wzmianka ułożona w formę karty pocztowej jest swoistym zaproszeniem do korzystania z ośrodka, który „przyjmuje wszystkich i troszczy się o nich jak najlepsza matka” (*Kalendarz* 1938, 168).

Z analizy adnotacji umieszczonych w przechowywanej dziś w Archiwum przy Muzeum Protestantyzmu w Cieszynie „Księgi gospodarczo-kasowej Domu Wypoczynkowego w Wiśle” wynika, że w latach 1935-1938 z ośrodka korzystało przeciętnie około 150 osób. Przeważnie byli to bliżsi i dalsi członkowie rodzin duchownych ewangelicko-augsburskich (*Księga gospodarczo-kasowa*, sygn. 2727). W tym samym archiwum przechowywany jest też zeszyt, w którym wyszczególnione są rachunki zrealizowane przez administrację ośrodka. Z wielką starannością dbano o zakup świeżych produktów żywnościowych niezbędnych do prowadzenia pensjonatowej stołówki (*Rachunki Księżówki*, sygn. 2728).

Wybuch drugiej wojny światowej gwałtownie zmienił realia funkcjonowania szkoły i ośrodka. Budynek przejęła administracja niemiecka. Od maja 1940 do połowy 1941 roku z nadania władz niemieckich funkcję proboszcza parafii ewangelicko-augsburskiej w Wiśle pełnił ks. Paweł Sikora, a następnie od roku 1941 – aż do chwili wyzwolenia – ks. Gerard Urbanke (Kłaczek 2016). W ich gestii było między innymi administrowanie dobrami „Księżówki”.

Za ciekawostkę okresu okupacji można uznać wystawienie przez ubezpieczyciela w dniu 31 października 1939 roku kuriozalnego dokumentu potwierdzającego ubezpieczenie „Księżówki” od zaistnienia pożaru na okres od 15 listopada 1939 roku do 15 listopada 1940 roku. Zaświadczenie zostało napisane w języku polskim, ale słowo Wisła, zostało zastąpione niemieckim określeniem: Weichsel (Nast 2014). W tym miejscu warto odnotować, że pod koniec trwania wojny Niemcy urządzili w „Księżówce” miejsce pobytu dzieci z bombardowanych miast Trzeciej Rzeszy (O willi 2017).

4. LOSY „KSIĘŻÓWKI” PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ

Nowy rozdział w historii obiektu nastąpił po zakończeniu działań wojennych. Należy podkreślić, że pożoga wojenna dość łagodnie obeszła się z budynkiem „Księżówki”. Prawie w całości ocalało też jego wyposażenie. W dużej mierze było to zasługą członków SKKEA, którzy przez wszystkie lata okupacji – mimo ogromnych trudności – w porozumieniu z naznaczonymi przez Niemców proboszczami parafii starali się otaczać obiekt opieką i nadzorem. Stowarzyszenie w czasie trwania wojny nie zawiesiło swojej działalności. W związku z obowiązującym prawem 23 lipca 1945 roku zwróciło się ono do Ministerstwa Administracji Publicznej (MAP) o wydanie zgody na wznowienie pracy w warunkach „pokojowych” (Pismo prezesa SKKEA z dnia 23.07.1945 r.). Taka zgoda została wydana mocą pisma z dnia 28 listopada 1945 roku (Pismo dyrektora Departamentu Politycznego MAP, z dnia 28.11.1945 r.). Jednak stowarzyszenie musiało być oficjalnie zarejestrowane na nowych powojennych warunkach. Niestety, rychło zaczęły się pojawiać przeróżne trudności, które były powodem ustawicznego odmawiania przez Urząd Wojewódzki Śląska rejestracji istniejącego już stowarzyszenia (Sławiński 2009, 115–126). Nie bez znaczenia był też fakt, że część ówczesnych „oficjalnych czynników rządowych” bez empatii odnosiła się do luteranów, niesłusznie podejrzewając ich o związki kulturowe i emocjonalne z faszystowskimi Niemcami. Dawid Binemann-Zdanowicz w swojej pracy doktorskiej obronionej w 2019 roku na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego podaje, że tuż po zakończeniu wojny Kościołowi Ewangelicko-Augsburskiemu zabrano ponad 4.000 nieruchomości, w tym: 2.500 obiektów sakralnych i tzw. obiektów towarzyszących, tysiące cmentarzy, a także około 10.000 ha użytków rolnych i leśnych (Binemann-Zdanowicz 2019, 10).

W ramach akcji „upaństwowiania” pod koniec listopada 1945 roku urzędnicy ówczesnego wojewody śląsko-dąbrowskiego gen. dyw. Aleksandra Zawadzkiego przejęli „Księżówkę”, w której w krótkim czasie zorganizowano Dom Wypoczynkowy Związku Zawodowego Pracowników Administracji Państwowej Urzędu Wojewódzkiego w Katowicach. W takich okolicznościach stowarzyszenie ewangelickie zażądało od związkowców płacenia czynszu. Ci jednak nie tylko nie wnosili stosownych opłat, ale jeszcze obciążali hipotekę domu kolejnymi wydatkami związanymi z ogrzewaniem obiektu i wymianą umeblowania (Nast 2014).

7 sierpnia 1946 roku w Łodzi, w obecności 50 księży, odbyło się walne zebranie stowarzyszenia, które określiło zajęcie „Księżówki” jako bezprawna uzurpację. Przy okazji gremium to dokonało wyboru nowych władz stowarzyszenia. Funkcję prezesa powierzono ks. seniorowi Pawłowi Nikodemowi, proboszczowi z Ustroń. Wybrano też gospodarza „Księżówki”. Jednogłośnie został nim ks. Józef Szeruda (1909–1971), ówczesny administrator parafii ewangelickiej w Wiśle. Łódzkie walne zgromadzenie utwierdziło zebranych w przekonaniu o konieczności prowadzenia dalszej walki o przedwojenny pensjonat. Sprawa została skierowana do

kompetentnych prawników. 10 września 1946 roku Sąd Powiatowy w Skoczowie postanowił przywrócić własność domu wypoczynkowego prawowitym właścicielom. W takiej sytuacji stowarzyszenie na mocy zezwolenia Kuratorium Okręgu Szkolnego Śląskiego w Katowicach, podpisanego 18 października 1946 roku przez ówczesnego wicewojewodę śląskiego płk Jerzego Ziętka, wyraziło zgodę na przywrócenie wydzierżawienia obiektu Szkole Hotelarskiej w Wiśle (Pismo wicewojewody z 18.10.1946 r.). W tym samym czasie Diakonat „Eben-Ezer” w Dzięgielowie zwrócił się do stowarzyszenia z prośbą o wynajęcie „Księżówki” na pensjonat dochodowy na rzecz prowadzonych przez Diakonat Zakładów Wychowawczych, a w przyszłości na Szkołę Nowicjatu. Kierownictwo stowarzyszenia postanowiło jednak zrealizować pierwszą propozycję. Przedtem jednak należało obiekt przejąć od katowickich związkowców.

Tuż po przejściu budynku wyniknęły kolejne problemy związane z koniecznością przeprowadzenia jego konserwacji i remontu oraz uregulowania nieopłaconych rachunków i podatków. Wszystko to zmusiło zarząd organizacji do skierowania 11 listopada 1946 roku prośby do Konsystorza Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego o udzielenie mu stosownej pomocy finansowej (Pismo prezesa SKKEA z 11.11.1946 r.). Taka pomoc stowarzyszeniu została wkrótce udzielona. W konsekwencji 16 maja 1947 roku podpisano umowę dzierżawną z Kuratorium Okręgu Szkolnego w Katowicach, któremu podlegała Szkoła Hotelarska w Wiśle. W zawartej umowie znalazł się zapis, że w okresie wakacyjnym szkoła będzie przyjmować na wypoczynek księży z rodzinami (Umowa dzierżawy). Umowę potwierdzono dodatkowym pismem, wysłanym pod adres stowarzyszenia 30 maja 1947 roku (Nast 2014). W takiej sytuacji już w lipcu i sierpniu 1947 roku ośrodek mógł przyjmować gości. Pierwszeństwo do korzystania z wypoczynku w dawnej „Księżówce” miały mieć rodziny, które zostały najbardziej doświadczone przez lata okupacji. W pierwszej kolejności planowano przyjmować wdowy po zamordowanych kapłanach z dziećmi.

Można zatem przyjąć, że historia miała szansę zatoczyć koło. Planowany sposób wykorzystania „Księżówki” nawiązywał bowiem do tego, jaki obowiązywał w roku 1939 roku. Podobnie jak w okresie przedwojennym pensjonat miał być zabezpieczany przez uczniów w ramach obowiązkowych praktyk (O willi 2017). Niestety, do realizacji tego projektu nigdy nie doszło¹¹.

W latach 1949 i 1950 na forum zarządu stowarzyszenia rozpatrywany był wniosek projektodawcy domu wypoczynkowego inż. arch. Teodora Burschego zmierzający do przeprowadzenia remontu kapitalnego i wybudowania drugiego piętra. Ostatecznie jednak 23 maja 1950 roku zarząd stowarzyszenia podjął decyzję o odstąpieniu od realizacji ww. pomysłu. Głównym powodem był brak stosownych funduszy (Nast 2014).

Jednocześnie trwały wciąż starania o powojenną legalizację przedwojennego Stowarzyszenia Księży Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego. Ostatecznie decyzją

¹¹ Informacja uzyskana od ks. T. Konika podczas wywiadu przeprowadzonego 15 maja 2020 roku.

z dnia 11 marca 1950 roku Urząd Wojewódzki Śląski – Wydział Społeczno-Polityczny definitywnie odmówił zarejestrowania stowarzyszenia. W uzasadnieniu podano, iż organizacja „nie odpowiada względem pożytku społecznego” (Pismo Urzędu z 11.05.1950). Wysyłane odwołania nie zmieniły decyzji śląskich urzędników życia publicznego.

Mimo niekorzystnych okoliczności, stowarzyszenie kontynuowało swoją działalność. 23 sierpnia 1950 roku w Miechowicach odbyło się jego kolejne walne zgromadzenie, na którym ponownie funkcję prezesa powierzono ks. seniorowi Pawłowi Nikodemowi. Zgromadzenie wybrało też gospodarza „Księżówki” w Wiśle. Został nim ks. Józef Szeruga (Nast 2014).

Mimo stwarzania poczucia normalności, w funkcjonowaniu stowarzyszenia dostrzegana była niepewność, a nawet poczucie tymczasowości istnienia. Wobec braku decyzji o rejestracji stowarzyszenia, głównym problemem stawało się dalsze korzystanie z „Księżówki”. W tym czasie administracja państwowa czyniła bardzo wiele, aby definitywnie przejąć dom wypoczynkowy wraz z terenem. 20 marca 1950 roku ukazała się Ustawa o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Ustawa 1950). W efekcie już na początku 1951 roku dom wraz z licznymi działkami należącymi do parafii w Ustroniu został zajęty przez administrację państwową. W takiej sytuacji 26 lipca 1951 roku stowarzyszenie wystąpiło z odwołaniem, argumentując, że „Księżówka” nie należy do „pozostałości przywilejów obszarniczo-feudalnych”, na co powoływała się ustawa. W odwołaniu zwrócono też uwagę na niewłaściwe zastosowanie zapisów ustawy do mienia stowarzyszenia, które miało osobowość prawną i nie było parafią (Pismo prezesa SKKEA z dnia 26.07.1951). Odpowiedzią władz było wyznaczenie dnia 9 lutego 1952 roku likwidatora, który 22 lutego 1952 roku na czas likwidacji obowiązki administratora domu powierzył Szkole „Technikum Gospodnie” (Pismo likwidatora z dnia 22.02.1952 r.).

Dalej wypadki potoczyły się już bardzo szybko. Najpierw 28 marca 1952 roku uchwalono ustawę o upoważnieniu rządu do wydawania dekretów z mocą ustawy (Ustawa 1952). Na podstawie tego dokumentu Rada Ministrów RP 24 kwietnia 1952 roku wydała dekret (zatwierdzony następnie przez Radę Państwa) o zniesieniu przedwojennych fundacji i stowarzyszeń (Dekret 1952). Punkt czwarty tego dokumentu brzmiał następująco: „Majątek zniesionych fundacji i stowarzyszeń przechodzi na mocy prawa na własność Państwa z dniem wejścia w życie niniejszego dekretu bez odszkodowania” (Dekret 1952).

Ostatecznie „Księżówka” 29 października 1953 roku została przekazana na własność Technikum Gospodniemu Ministerstwa Gospodarki Komunalnej. Sama zaś likwidacja stowarzyszenia została zakończona w sierpniu 1954 roku. Cały jej majątek został przejęty przez Skarb Państwa.

Technikum Gospodnie (z internatem) funkcjonowało w „Księżówce” do roku 1967. W tym bowiem roku budynek został przejęty przez Komitet Wojewódzki

Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR) w Katowicach. Po przeprowadzonym remoncie i niewielkiej modernizacji na początku 1968 roku oficjalnie otwarto tu Dom Wypoczynkowy „Wiślanka”. Rokrocznie wypoczywali tu znani dygnitarze partyjni, łącznie z pierwszym sekretarzem PZPR Edwardem Gierkiem (O willi 2017).

Zmiany społeczno-gospodarcze zapoczątkowane w Polsce w roku 1989 stworzyły nadzieję na reaktywację działalności rozwiązanego stowarzyszenia i odzyskanie „Księżówki”. Z chwilą samorozwiązania PZPR (29 stycznia 1990 roku) wiślański ośrodek próbowali przejąć „spadkobiercy” tej partii zrzeszeni w Socjaldemokracji Rzeczypospolitej Polskiej (SdRP). W takiej sytuacji grupa duchownych Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego nawiązała kontakt ze środowiskiem działaczy SdRP w celu przedstawienia mu swoich racji. Pierwsze tego typu spotkanie miało miejsce w połowie lutego 1990 roku. W tym samym czasie uchwałą Konsystorza Ewangelicko-Augsburskiego ks. Tadeusz Konik został zobligowany do wszczęcia prac przygotowawczych zmierzających do ponownego utworzenia stowarzyszenia zajmującego się między innymi sprawą „Księżówki”. Podczas Konferencji Pastoralnej Diecezji Cieszyńskiej, zorganizowanej w dniach 6-7 marca 1990 roku, utworzony został specjalny Komitet Założycielski. W ramach tego spotkania przyjęto wcześniej opracowany statut organizacji¹². Przy czym zmieniono nieco nazwę stowarzyszenia. Teraz miało to być Stowarzyszenie Księży i Katechetów Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej. W paragrafie 2 znalazł się zapis, że Stowarzyszenie jest kontynuatorem założonego 10 września 1923 roku i zarejestrowanego 25 stycznia 1924 roku Stowarzyszenia Księży Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Polsce. W paragrafie 10 statutu umieszczono też adnotację, że swoje cele organizacja realizuje między innymi poprzez prowadzenie działalności umożliwiającej wypoczynek urlopowy, w tym prowadzenie pensjonatów (*Statut* 1990).

28 marca 1990 roku Komitet Założycielski wystąpił do Sądu Wojewódzkiego w Bielsku-Białej z wnioskiem o ponowną rejestrację stowarzyszenia. Rejestracja nastąpiła 30 maja 1990 roku. 25 lipca 1991 roku decyzją Szefa Urzędu Rady Ministrów stwierdzona została nieważność powojennych aktów zarządzających likwidację stowarzyszenia i przejęcie majątku „Księżówki” przez Skarb Państwa (Minister Szef Urzędu).

4 września 1990 roku w Warszawie odbyło się pierwsze po reaktywacji stowarzyszenia jego Walne Zebranie, na którym dokonano wyboru Zarządu. Prezesem stowarzyszenia został ks. Tadeusz Konik¹³. W roku 1991 stowarzyszenie odzyskało „Księżówkę” wraz z parcelą i wyposażeniem budynku. Adres placówki brzmiał: Wisła, ul. Górnośląska 1. Tu też urządzono siedzibę stowarzyszenia. W tych pierw-

¹² Informacje uzyskane od ks. Tadeusza Konika podczas wywiadu przeprowadzonego 15.05.2020 roku.

¹³ Ks. Tadeusz Konik funkcję przewodniczącego stowarzyszenia pełnił w latach 1991-2003. Wcześniej odegrał on najważniejszą rolę w procesie ubiegania się o odzyskanie „Księżówki”.

szych latach starało się ono jak najlepiej pełnić funkcję bezpośredniego zarządcy i administratora wiślańskiego ośrodka. W dużej mierze „Księżówka” została pre-istoczoną w całoroczny Dom Rekolekcyjny. Rekolekcje były adresowane nie tylko do osób duchownych (głównie młodszych księży), ale także do katechetów i osób świeckich. W ośrodku realizowane też były wszelkiego rodzaju kursy teologiczne, seminaria, konferencje i sympozja. Gości kwaterowano (na ogół odpłatnie) w pokojach mieszkalnych, a zajęcia odbywały się przeważnie w świetlicy. Funkcje typowo letniskowo-wypoczynkowe „Księżówka” pełniła głównie w miesiącach wakacyjnych. Z jej usług (ośrodek cały czas posiadał stołówkę i bibliotekę) korzystali również goście z zagranicy.

Latem 2003 roku na mocy podpisanego dokumentu stowarzyszenie przekazało ośrodek w administrację parafii ewangelicko-augsburskiej w Gliwicach. Nie bez znaczenia był tu fakt, że właśnie w tym roku nowym prezesem Stowarzyszenia Księży i Katechetów Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej został ks. (późniejszy biskup) Jerzy Samiec, proboszcz parafii ewangelicko-augsburskiej w tym mieście.

Administracja „gliwicka” obowiązywała przez okres prawie 10 lat. Ewangelicy z Gliwic nazwali ośrodek „Domem Gościennym Księżówka w Wiśle”. Wykorzystanie placówki było podobne jak w latach poprzednich. W dużej mierze służyła ona całej wspólnocie Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego jako Dom Rekolekcyjny (Parafia 2019). Naturalnie, jeśli były wolne pokoje, wynajmowano je również osobom prywatnym, które realizowały własne programy pobytu. W przypadku osób świeckich opłaty były nieco wyższe od tych, które obowiązywały duchownych. Z powodu znacznej odległości między Gliwicami a Wisłą (100 km) zarządzanie „Księżówką” generowało wiele problemów. Nic też dziwnego, że wiosną 2012 roku parafia zrezygnowała z dalszego prowadzenia ośrodka¹⁴.

Fotografia 4. Dawny pensjonat księży Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego, 2018 rok.

Źródło: fotopolska.eu.

¹⁴ Informacja uzyskana od ks. Andrzeja Wójcika, proboszcza parafii ewangelicko-augsburskiej w Gliwicach podczas wywiadu przeprowadzonego 17.03.2020 roku.

W takich okolicznościach – latem 2012 roku – stowarzyszenie wydzierżawiło „Księżówkę” cywilnej firmie zewnętrznej o nazwie BC Cross z siedzibą w Wiśle. Spółka ta zajmuje się między innymi prowadzeniem wypożyczalni sprzętu sportowo-rekreacyjnego, organizacją eventów i imprez integracyjnych. Nowi dzierżawcy – za zgodą kierownictwa stowarzyszenia – nadali ośrodkowi nazwę: „Willą Księżówka – Wiślanka”, bezpośrednio nawiązującą do tej, jaka „obowiązywała” w latach 1968-1990.

Aktualnie w cenniku opłat nie ma już ulg dla księży ewangelicko-augsburskich, a wszyscy klienci „Księżówki” traktowani są zgodnie z takimi samymi zasadami. Swego rodzaju niedogodnością jest postrzeganie przez dzierżawców informacji o pensjonacie i jego gościach w kategoriach „tajemnic handlowych”¹⁵. Wydaje się jednak, że aktualnie wiodącym zadaniem „Księżówki” jest działalność turystyczno-wypoczynkowa. Środki uzyskiwane z wynajmu są w głównej mierze przeznaczone na udzielanie zapomóg księżom znajdującym się w trudnej sytuacji materialnej (O nas 2014).

Dziś na stronie internetowej ośrodka można przeczytać: „Willa «Księżówka – Wiślanka» jest kameralnym Domem Gościnnym dla osób poszukujących odpoczynku w niezwykłym klimacie przedwojennych wnętrz. (...) Jest to ciche ustronne miejsce w centrum Wisły, idealne do spędzenia urlopu z całą rodziną. Zapraszamy na wypoczynek wszystkich poszukujących relaksu i oderwania od biegu codziennego” (Willa Księżówka 2017). Zainteresowani mogą się też dowiedzieć, że do ich dyspozycji jest: 12 pokoiów mieszkalnych, dwa boiska sportowe, kort tenisowy, ogród owocowo-warzywny, stół do ping-ponga, sala bilardowa, bezpłatny parking, wypożyczalnia sprzętu sportowo-rekreacyjnego itp. atrakcje. W odległości 100 m od „Księżówki” znajduje się Amfiteatr im. St. Hadyny, w odległości 200 m – pomnik Jana Szwiertni i Galeria „U Niedźwiedzia”, w odległości 250 m – Dom Zdrojowy, a w odległości 300 m – Aleja Gwiazd Sportu, Muzeum Beskidzkie, Zabytkowy Park Przypód, Pomnik Źródeł Wisły i kościół ewangelicko-augsburski p.w. Apostołów Piotra i Pawła. W jednym czasie w ośrodku mogą mieszkać 24 osoby.

Właścicielem placówki pozostaje Stowarzyszenie Księży i Katechetów Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej. Od czerwca 2010 roku funkcję jego prezesa pełni ks. Władysław Wantulok, proboszcz parafii ewangelicko-augsburskiej w Jaworze.

ZAKOŃCZENIE

Z pewnością mało jest w Polsce ośrodków wypoczynkowych, które posiadają tak burzliwe dzieje, jak „Księżówka” Ewangelicko-Augsburska w Wiśle. Można nawet powiedzieć, że jej losy sprzęgły się z historią narodu polskiego. Ewangeliści zawsze chcieli dobrze służyć Polsce i jej mieszkańcom. W tym miejscu można

¹⁵ Informacje uzyskane od właściciela firmy BC Cross podczas rozmowy telefonicznej przeprowadzonej 15 marca 2020 roku.

przywołać dzieje założonego już w 1736 roku Szpitala Ewangelickiego w Warszawie (ul. Karmelicka), prowadzonego do roku 1943 przez stołeczną parafię ewangelicko-augsburską Świętej Trójcy.

„Księżówka” w Wiśle w okresie międzywojennym była dumą całego środowiska ewangelicko-augsburskiego w Polsce. Również w okresie powojennym stanowiła swego rodzaju symbol aktywności kulturowej luteranów. Środowiskom ewangelików nie zabrakło determinacji w walce o zachowanie swoich tradycji kulturowych, dzięki czemu w 1991 roku ośrodek powrócił do prawowitych właścicieli. Nie obrażono się na nie zawsze przyjazny luteranom bieg historii. Można było przecież z nazwy ośrodka wykreślić słowo „Wiślanka”, wprowadzone w czasach zarządzania nim przez PZPR. Tak się jednak nie stało. Świadczyć to może o poszanowaniu ewangelików tego, co polskie, bez względu na meandry rodzimej historii. Jedna z osób korzystających z ośrodka w 2016 roku swoje wrażenia zawarła w słowach: „Willa Księżówka jest dla tych, którzy chcą, żeby czas się zatrzymał, ba, nawet żeby móc cofnąć się w czasie. Tutaj czuć przedwojenny klimat, każdy element wykończenia zachwyca, żyrandole, szkło, nawet trzeszczące podłogi mają swój urok. Duże pokoje, balkony, piękne widoki wprost na centrum miasta i na góry, a zachód słońca nad Czantorią powalający. Z willi dzieli nas zaledwie sto schodków i jesteśmy już w centralnej części Wisły, wszędzie blisko. Gospodarze służą radą. To naprawdę idealne miejsce na wypoczynek” (Willa 2016).

Nie bez znaczenia jest też fakt, że losy „Księżówki” mogą stanowić interesującą lekcję o skomplikowanej przeszłości naszego kraju, gdzie oprócz momentów bardzo trudnych były również chwile romantyczne. Stanowiąc jego żywą historię – pięknie zaświadczać o ludziach, dla których dobro Polski i Polaków było najważniejsze.

Mieszkańcy Wisły w pełni docenili ks. biskupa Juliusza Burschego, pomysłodawcę i głównego budowniczego „Księżówki”. W roku 1983 jego imieniem nazwano aleję biegnącą wzdłuż rzeki, przy której znajduje się willa „Zacisze”. Dwa lata później w narożniku jego dawnego ogrodu został odsłonięty pomnik projektu Karola Kubali z Ustronia, upamiętniający tego wyjątkowego duchownego. Ostatnie zdanie umieszczone na kamiennej tablicy, będącej elementem tego monumentu, zawiera znamienne słowa: „Zginął w lutym 1942 roku za Kościół i Polskę”.

BIBLIOGRAFIA:

- Binemann-Zdanowicz, Dawid. 2019. *Uregulowanie stanu prawnego Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w III RP*. Praca doktorska napisana pod kierunkiem dr. hab. Wojciecha Brzozowskiego, w Zakładzie Prawa Wyznaniowego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, maszynopis.
- Dekret z dnia 24 kwietnia 1952 roku o zniesieniu fundacji, Dz. U. 1952, nr 25, poz. 172.
- Dom Wypoczynkowy w Wiśle. 1936. *Głos Ewangelicki*, 1, 4.
- Dom Wypoczynkowy dla księży ewangelickich w Wiśle na Śląsku Cieszyńskim. 1934. *Głos Ewangelicki*, 21, 5.

- Dom Wypoczynkowy Pastorów imienia Ks. Biskupa J. Burschego w Wiśle. 1934. *Głos Ewangelicki*, 27, 6.
- Dom Wypoczynkowy w Wiśle. 1934. *Przegląd Ewangelicki*, 11, 90.
- Echa Wiślańskie. 1932. *Głos Ewangelicki*, 39, 3.
- Fąka, Marian. 1973. Kościoły protestanckie w Polsce w latach 1918-1972. *Prawo Kanoniczne: Kwartalnik Prawno-Historyczny*, 3-4, 47-78.
- Grelewski, Stefan. 1937. *Wyznanie protestanckie i sekty religijne w Polsce współczesnej*. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Ilustrowany przewodnik Śląska Cieszyńskiego i Podhala. Turystyka, przemysł, handel, rzemiosło*. 1936. Bielsko.
- Jot. 1934. Poświęcenie Domu Wypoczynkowego im. Ks. Biskupa Dr J. Burschego w Wiśle. *Głos Ewangelicki*, 3, 4.
- Kalendarz Ewangelicki na rok zwyczajny 1939*. 1938. Cieszyn: Wyd. Towarzystwo Ewangelickie.
- Księga gospodarczo-kasowa Domu Wypoczynkowego w Wiśle*. Archiwum Muzeum Protestantyzmu Parafii Ewangelicko-Augsburskiej (AMPPE-A) w Cieszynie. Sygn. 2727.
- Kłaczek, Jarosław. 2016. Okres wiślański w życiu ks. Andrzeja Wantuły. Dostęp: 25.10.2019. <http://old.luteranie.pl/pl/index.php>.
- Księżówka ewangelicka. 1935. *Zwiastun Ewangeliczny*, 44, 367.
- „Księżówka” w Wiśle. 1935. *Wiadomości Diecezjalne*, 4, 192.
- Nast, Włodzimierz. 2014. Historia Stowarzyszenia Księży i Katechetów Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego Rzeczypospolitej Polskiej. Dostęp: 20.10.2019. <https://ecitydoc.com/download/historia-stowarzyszenia-ksiy-i-katechetow>.
- O nas. SKiK. 2014. Dostęp: 10.11.2019. <http://skik.org.pl/o-nas/>.
- O willi Księżówka. Poznaj naszą historię. 2017. Dostęp: 11.03.2020. www.ksiezowka.pl/o-willi/.
- Parafia Ewangelicko-Augsburska w Gliwicach. 2019. Dostęp: 16.03.2020. https://pl.wikipedia.org/wiki/Parafia_Ewangelicko-Augsburska_w_Gliwicach.
- Piekarski, Stanisław. 2019. *Ośrodki turystyczno-zdrowotne nauczycieli i kolejarzy w okresie międzywojnia*. Warszawa: Wyd. Akademii Wychowania Fizycznego J. Piłsudskiego.
- Pismo dyrektora Departamentu Politycznego MAP do prezesa SKKEA, z dnia 28.11.1945, sygn. L.dz. IIP.II390/2755/45. (Kserokopia w archiwum prywatnym ks. T. Konika).
- Pismo likwidatora J. Romankiewicza do prezesa SKKEA, z dnia 22.02.1952 r.
- Pismo prezesa SKKEA do Konsystorza Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Warszawie, z 11.11.1946 r. (Kserokopia w archiwum prywatnym ks. T. Konika).
- Pismo prezesa SKKEA do MAP w Warszawie, z dnia 25.07.1945 r., sygn.L.148. (Kserokopia w archiwum prywatnym ks. T. Konika).

- Pismo (odwołanie) prezesa SKKEA do Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej Wydział Rolnictwa i Leśnictwa w Katowicach z dnia 26 lipca 1951 r. (Kserokopia w archiwum prywatnym ks. T. Konika).
- Pismo Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego Wydział Społ.-Polit. Nr Sp.S.32/468/49 do „Założycieli stowarzyszenia p.n. «Stowarzyszenie księży ewang.augsb. w Polsce», na ręce ks. Nikodema Pawła w Ustroniu, z dnia 11 marca 1950 r. (Kserokopia w archiwum prywatnym ks. T. Konika).
- Pismo wicewojewody śląskiego do Kuratorium Okręgu Szkolnego Śl. w Katowicach z dnia 18 października 1946 r. zezwalające na prowadzenie w „Księżówce” Państwowej Szkoły Hotelarskiej. (Kserokopia w archiwum prywatnym ks. T. Konika).
- Poświęcenie domu wypoczynkowego imienia NPW. Ks. Biskupa Dra Juliusza Burschego w Wiśle. 1934. *Zwiastun Ewangeliczny*, 30, 236.
- Rachunki Księżówki w Wiśle*. AMPPE-A, sygn. 2728.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 17 grudnia 1936 roku o uznaniu Zasadniczego Prawa Wewnętrznego Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej. Dz.U. Nr 94, poz. 659.
- Sikora, Stanisław. 1985. Tradycje turystyki polskiej na Śląsku Cieszyńskim. W: *Od PTT do PTTK na Ziemi Cieszyńskiej*, 9-18. Cieszyn: Wyd. Oddział PTTK „Beskid Śląski”.
- Sławiński, Wojciech. 2009. Spory o nieruchomości Kościołów ewangelickich w Polsce w latach 1945-1947. W: *Polski protestantyzm w czasach nazizmu i komunizmu. Zbiór studiów*, red. Jarosław Kłaczek, 115-126. Toruń: Wyd. Adam Marszałek.
- Statut Stowarzyszenia Kościoła Księży Ewangelicko-Augsburskiego w Polsce*. 1924. Warszawa.
- Statut Stowarzyszenia Księży i Katechetów Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej*. 1990. Cieszyn.
- Szef Urzędu Rady Ministrów Decyzja W.ZP-025/50/91 z dnia 1991-07-25 (Kserokopia w archiwum prywatnym ks. T. Konika).
- Umowa dzierżawy zawarta między Skarbem Państwa (Kuratorium Okręgu Szkolnego Śląskiego), a Stowarzyszeniem Księży Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Polsce z dnia 24.05.1947, w Katowicach (Kserokopia w archiwum prywatnym ks. T. Konika).
- Ustawa z dnia 25 listopada 1936 roku o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego Rzeczypospolitej Polskiej, Dziennik Ustaw, 1936, nr 88, poz. 613.
- Ustawa z dnia 20 marca 1950 roku o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego, Dz. U. 1950, nr 9, poz. 87.
- Ustawa z dnia 28 marca 1952 r. o upoważnieniu Rządu do wydawania dekretów z mocą ustawy, Dz. U. 1952, nr 17, poz. 100.

- Wantuła, Andrzej. 1934. W zaciszu wiślańskim. *Posel Ewangelicki*, 52, 3.
- Wegener, Tadeusz. 2003. *Juliusz Bursche – biskup w dobie przełomów*. Bielsko-Biała: Wyd. Augustana.
- Willa Księżówka – opinie o pensjonacie. 2016. Dostęp: 18.11.2016. pl.tripadvisor.com.
- Willa Księżówka – Wiślanka. 2017. Dostęp: 14.09.2017. www.booking.com/hotel/pl/wilksiaa1-4a3wka-wialanka.pl.html.